

УДК 342;330.131.7;338.439

Фугело П.М.

*в.о. доцента кафедри фінансів і кредиту
Подільського державного аграрно-технічного університету***РОЛЬ ДЕРЖАВИ У РЕГУЛЮВАННІ РИЗИКІВ
АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА****ROLE OF STATE IN THE REGULATION OF RISKS
IN AGRARIAN PRODUCTION****АНОТАЦІЯ**

Розглянуто теоретичні основи державного регулювання аграрного підприємництва й аспекти безпеки та якості в управлінні аграрними ризиками. З'ясовано антиризиковий зміст загальних і аграрних правових актів, а також державних стратегій, програм і стандартів як антиризикових активаторів розвитку аграрного підприємництва. Визначено розвиток антиризикової функції державного регулювання аграрного підприємництва на основі ризик-менеджменту та державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва.

Ключові слова: ризик, державне регулювання, підприємство, аграрне виробництво.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены теоретические основы государственного регулирования аграрного предпринимательства и аспекты безопасности и качества в управлении аграрными рисками. Выяснено антирисковое содержание общих и аграрных правовых актов, а также государственных стратегий, программ и стандартов как антирисковых активаторов развития аграрного предпринимательства. Определено развитие антирисковой функции государственного регулирования аграрного предпринимательства на основе риск-менеджмента и государственной системы содействия и безопасности агропідприємництва.

Ключевые слова: риск, государственное регулирование, предпринимательство, аграрное производство.

ANNOTATION

It's reviewed the aspects of security, qualities in regulation of agrarian risks and theoretic bases of state regulation of agrarian entrepreneurship. It's considered the contra-risky content of general and agrarian acts and also state strategies, programs and standards as contra-risky activators of agrarian entrepreneurship development. It's defined the development of contra-risky function of state regulation of agrarian entrepreneurship which is based on the risky-management and state system of assistance and security of agrarian entrepreneurship.

Keywords: risk, state regulation, entrepreneurship, agrarian production.

Постановка проблеми. У переліку загроз національним інтересам держави та її національній безпеці в економічній сфері важливе місце посідає критичне становище з продовольчим забезпеченням населення. Тому держава визначила забезпечення продовольчої безпеки своїм стратегічним пріоритетом. Відповідно до ринкового статусу України держава декларує провідну роль підприємництва у реалізації своєї політики загалом і аграрної політики зокрема. Така увага до підприємництва об'єктивно зумовлена потенційною здатністю його до залучення інвестиційних ресурсів та інноваційного оновлення. Проте у багатьох випадках ігнорують той факт, що аграрне підприємництво обтяжене подвійним ризиком, що складається із ризикового харак-

теру як аграрного виробництва, так і власне підприємництва (діяльність на власний ризик). Історичний досвід і сучасна практика розвинутих країн світу довели, що подолання зазначеного подвійного ризику аграрного підприємництва практично неможливе без комплексних заходів з боку державного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Антиризикові аспекти державного регулювання підприємництва загалом і аграрного підприємництва зокрема досліджувалися у працях багатьох учених. Теоретичні засади розвитку антиризикового регулювання знайшли своє відображення в роботах У. Бека, Ю. Бриггема, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, Н. Лумана, М. Мескона, Г. Мінцберга, Ф. Найта, М. Портера, Г. Саймона, С. Янга. Серед вітчизняних учених відзначимо В.Г. Андрійчука, В.І. Власова, В.М. Гейця, А.Д. Діброву, С.М. Іванюту, І.Г. Кириленка, Ю.Я. Лузана, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, Б.А. Райзберга, В.В. Чепурка, В.В. Юрчишина.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В працях названих вище авторів розкрито принципи особливості формування системи галузевого державного регулювання і підприємництва. Разом з тим залишаються ще недостатньо розробленими питання посилення антиризикової спрямованості державного регулювання підприємництва в аграрному секторі. Це робить тему статті актуальною.

Метою статті є дослідження теоретико-методичних основ і визначення рекомендацій з удосконалення державного регулювання аграрного підприємництва в Україні на антиризикових засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початковий період набуття Україною державної незалежності і ринкового статусу супроводжувався певною переоцінкою ролі підприємництва і певною недооцінкою ролі держави у розвитку економіки загалом та її аграрного сектору зокрема. Тим самим не враховувався досвід тісної взаємодії підприємств і держави при вирішенні стратегічних завдань у розвинутих країнах світу, а особливо завдань, які стосуються національної безпеки (у т. ч. продовольчої).

Специфікою як підприємництва, так і аграрного виробництва є діяльність, що здійснюється на власний ризик. Тим самим аграрне підприємство приймає на себе подвійний ризик – аграрний, зумовлений природно-кліматичними факторами, та підприємницький, зумовлений невизначеністю соціально-економічних та інших обставин. Для мінімізації таких подвійних ризиків система державного регулювання має передбачати створення антиризикових заходів.

Державне регулювання аграрного підприємства спрямоване на узгодження інтересів (як суспільних, так і особистісних) усіх учасників відносин у сфері господарювання та покликане забезпечити прийнятний рівень ризиків аграрного підприємництва у розрізі їх класів (рис. 1).

Сучасна наука визнає важливість урахування підприємницьких ризиків та розроблення механізмів керування цими ризиками. Значну увагу цьому аспекту приділяє державна аграрна політика [2]. Особливий акцент останнім часом робиться на питаннях безпеки та якості, які визнані найбільш пріоритетними у Конституції України та відповідних правових її актах. При цьому спостерігаємо формування національної системи управління безпекою та якістю, яка, з одного боку, представлена відповідними нормативно-правовими актами, а з іншого – системою стандартів. Проте, безумовно, питання не тільки у тому, наскільки буде розвинутою у елементному плані національна система управління безпекою і якістю, а й у тому, як ці елементи будуть імplementовані у систему державного регулювання і як вони будуть використовуватися в аграрному підприємстві.

Аналізом статистичних даних встановлено, що в аграрній сфері України спостерігається зни-

ження рівня зайнятості сільського населення та мотивації найманих працівників. За період 2000–2015 рр. намітилося деяке зростання аграрного виробництва, але при одночасній суттєвій його деіндустріалізації та виробничій асиметрії на користь рослинництва і швидкій деградації тваринництва. Такі тенденції свідчать про виснаження факторів виробництва й очікування ризиків падіння виробництва для тих підприємців, які не готові до переходу на високотехнологічний і сталий розвиток власної системи господарювання. Статистика доводить – ця ситуація типова і для України в цілому, і для Хмельницької області зокрема (табл. 1).

Безумовно, якщо самі аграрні підприємці залишатимуться на рівні пасивних споживачів сучасних інноваційних досягнень, то якою б досконалою не була система державного регулювання аграрного підприємництва, на очіку-

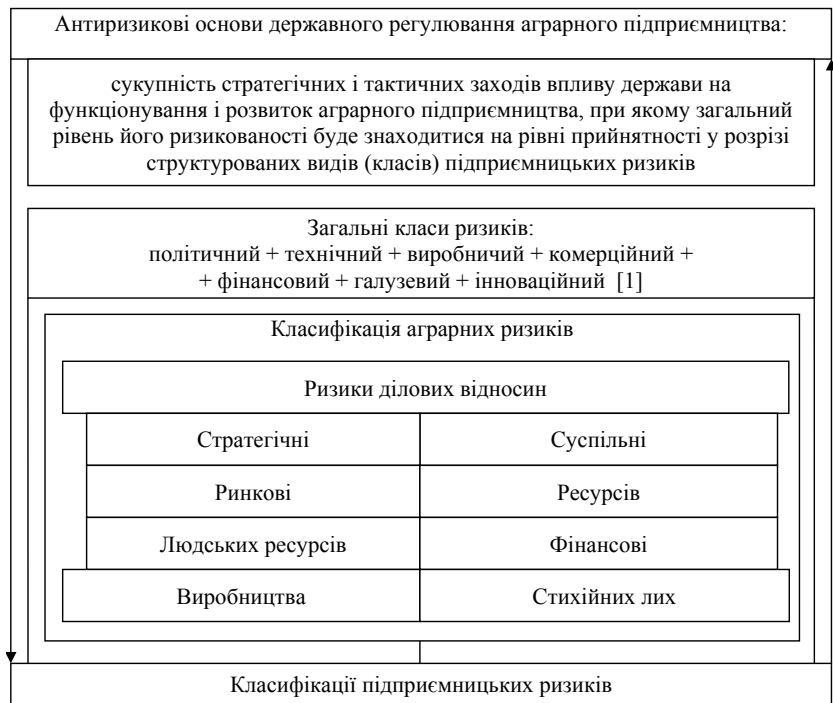

Рис. 1. Теоретичне визначення антиризикових основ державного регулювання аграрного підприємництва

Таблиця 1

Динаміка показників розвитку тваринництва і структури посівних площ у економіці Хмельницької області

Показник	Роки			2015 р. до 1995 р., %
	1995	2005	2015	
Загальна кількість тварин (тис. гол.):				
велика рогата худоба	1020,0	394,9	229,9	22,54
свині	678,6	330,6	342,9	50,53
вівці та кози	182,0	31,1	26,4	14,51
птиця	4102,3	3092,4	9584,4	2,34
Площа, з якої зібрано урожай, тис. га:				
зернові та зернобобові	559,6	576,8	534,3	95,5
цукрові буряки	117,9	39,3	27,5	23,3
соняшник	1,1	5,7	39,0	3545,5
кормові культури	478,7	221,8	103,5	21,6

Розрахунок автора за джерелом [4]

вані та передбачені програмними документами зрушення у аграрному секторі не варто розраховувати.

Дослідження феномена ризикостійкості аграрних підприємств як інтегральної характеристики підприємства (демонструє можливість ефективного рівноважного безперебійного функціонування організації, протистояння ризикам та їхньому негативному впливу) показує, що організація умов, які сприяють ризикостійкості агропідприємства потребує узгодження дій усіх управлінських ланок. Особливо значна роль у підвищенні ризикостійкості належить особам, що приймають рішення. Загалом, це підтверджує гіпотезу про те, що ризикостійкість підприємств можна значно підвищити за рахунок активізації та зростання ефективності управлінської діяльності її керівників. Але для більш вагомих зрушень у плані зростання ризикостійкості в аграрній сфері виробництва необхідне здійснення антиризикових заходів на рівні держави.

Оцінка антиризикового змісту загальних і аграрних правових актів свідчить про суттєві зміни у державних регуляторах аграрного підприємництва (рис. 2).

Складовою антиризикових заходів державного регулювання аграрного підприємництва є Наукові основи агропромислового виробництва, розроблені у системі Національної академії аграрних наук, які є специфічним антиризиковим механізмом. Вони потребують узгодження із національною системою управління безпекою та якістю, визначеною законодавством і стандартами України. Крім того, вимагають змін певні правові акти України загального і профільного (галузевого) блоків. Бо від того, як будуть між собою взаємодіяти держава і підприємці, залежить перспектива сталого розвитку аграрної економіки.

Суттєвий вплив на систему державного регулювання аграрного сектору здійснило приєднання України до СОТ. Заходи з внутрішньої підтримки сільського господарства, за класифікацією СОТ, розподіляють до «жовтої»,

«синьої» та «зеленої скриньки». Які, відповідно, включають: підтримку ринкових цін, прямі виплати виробникам відповідно до видів сільськогосподарської продукції, неспецифіковані субсидії; внутрішню підтримку, прямі виплати за програмами обмеження виробництва, що прив'язані до конкретних площ та врожайів, або чітко визначеної кількості голів у тваринництві; державні дослідницькі програми, програми боротьби зі шкідниками та захворюваннями, послуги з навчання, розповсюдження інформації і консультативні послуги, послуги з інспектування, маркетингу та просування товару на ринок, у тому числі інформації про ринок, послуги з інфраструктури, витрати на надання продовольчої допомоги знедоленим верствам населення, виплати за програмами охорони навколишнього середовища тощо [4].

Взагалі, система механізмів державної підтримки аграрної сфери в розвинених зарубіжних країнах характеризується не стільки стимулюванням виробництва, скільки рішенням соціальних завдань – підтримка рівня доходів фермерів, розвиток сільської інфраструктури й природоохоронні заходи. Щодо державної політики підтримки аграрного сектору в Україні, то вона повинна в сучасних умовах стосуватися, насамперед, стимулювання вітчизняного виробництва сільськогосподарської продукції та реалізації експортноорієнтованої стратегії його розвитку, що слугуватиме поштовхом для зростання всієї економіки країни [5].

Становлення антиризикової функції державного регулювання аграрного підприємництва має здійснюватися з урахуванням вимог ризик-менеджменту. Держава повинна мотивувати орієнтацію аграрних підприємців на суспільні інтереси. Тим більше що здійснення державою економічної стратегії і тактики у сфері господарювання спрямовується на створення таких умов, за яких усі підприємці враховуватимуть у своїй діяльності суспільні інтереси (показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку).

Мінагрополітики та продовольства має забезпечувати виконання антиризикових функцій, таких як контроль за використанням та охороною земель, охороною праці в аграрному секторі економіки, якістю та безпечністю сільськогосподарської продукції та ін. Крім того, даний орган має затверджувати вимоги до введення системи аналізу ризиків і контролю у критичних точках або аналогічних систем забезпечення безпеки при виробництві харчових продуктів, тобто системи, яка визначається ДСТУ ISO 22000 «Система управління безпечністю харчових продуктів». ДСТУ ISO 22000 узгоджений із ДСТУ ISO 9001

Рис. 2. Етапи зосередження системи державного регулювання на різних антиризикових аспектах аграрного підприємництва

«Системи управління якістю» та ДСТУ-П ІВА 4. «Настанови щодо застосування ISO 9001 в суб'єктах місцевого самоврядування». Проте аграрна політика держави, яка передбачає удосконалення функцій галузевого міністерства при поглибленні адаптації їх до міжнародних стандартів менеджменту, орієнтує на запровадження стандартів ризик-менеджменту (рис. 3).

На основі детального вивчення ситуації, що має місце у функціонуванні АПК України, вважаємо, що на рівні регіонів актуальним є створення відповідної Державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва (ДССБАП) [5]. За умов, що склалися, реальним напрямом є функціональна перебудова наявних структур і механізмів управлінського апарату аграрної сфери виробництва на основі залучення кваліфікованих спеціалістів, використання сучасних систем отримання, нагромадження, зберігання та формування інформації, впровадження інноваційних методів управління, зокрема ситуаційного.

Серед широкого спектра завдань, вирішення яких покладається на систему сприяння і безпеки аграрного підприємництва, фундаментальною є агробезпека регіонів. Основними складовими агробезпеки окремого регіону і держави в цілому є природно-кліматична, економічна, енергетична, технологічна, техногенна, інфраструктурна, інвестиційна, соціальна, демографічна, зовнішньо-торговельна, фінансова, кадрова, інноваційна, наукового забезпечення та інші види безпеки. Недостатня увага хоча б одній із них, як це доводить теорія і практика, зазвичай призводить до виникнення загроз і ризиків для регіонального аграрного виробництва.

Також вважаємо, що серед заходів державного регулювання аграрного підприємництва важливу роль відіграє порівняльна оцінка агробезпеки регіонів України. Це необхідно для поліпшення контролю продовольчої стабільності держави, забезпечення наукового підґрунтя для залучення інвесторів, створення умов для ефективного сільськогосподарського виробництва в регіонах через виділення бюджетних коштів на запобігання ризиковим ситуаціям та пом'якшення наслідків агроризиків, розробки державних і регіональних програм, спрямованих на підвищення рівня виробничої стійкості підприємств сільського господарства.

Актуальність створення пропонуваної ДССБАП зумовлена потребою у невідкладному вжитті заходів для забезпечення сталого розвитку сільського господарства і сільських територій. Проект

розбудови системи узгоджується із стратегією трансформаційного розвитку агропромислового потенціалу України на основі запровадження інноваційних управлінських інструментів. Робота ДССБАП сприятиме надходженню інвестицій (високотехнологічних) в аграрний сектор, розвитку галузей – партнерів сільського господарства, ефективному використанню земельного фонду держави, сприятиме повноцінному харчуванню населення України, дасть змогу знизити загальнодержавні збитки в аграрному секторі за рахунок попередження ризикових ситуацій і оптимізації ризиків агропромислового виробництва (виведення його ризиків на прийнятний рівень).

Ефективність функціонування державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва та здатність її оперативно і адекватно реагувати на різні коливання зовнішнього і внутрішнього середовища значною мірою залежить від наявності та досконалості відповідних систем збору, систематизації і обробки великих обсягів інформації. Така робота може бути реалізована в рамках діючих систем моніторингу, які відслідковують необхідні характеристики аграрних формувань чи територій і здійснюють оцінку їх безпеки. У зв'язку з цим доцільно залучити досвід, який напрацьований у рамках, по-перше, реалізації програми інформатизації, по-друге, здійснення моніторингу у рамках реалізації інноваційних пріоритетів.

Висновки. Успішність функціонування аграрної сфери виробництва є запорукою продовольчої безпеки держави. Велика роль в розвитку аграрного сектора належить підприємству, яке, як і сільське господарство в цілому, є ризиковим. Тому, якщо держава прагне залучити підприємницький потенціал, вона повинна забезпечити йому реалізацію режиму від-

Рис. 3. Схема доповнення переліку завдань Мінагрополітики та продовольства на основі застосування стандарту ISO 31000

повідного сприяння і комплексу антиризикових заходів. Визначальною рисою підприємця є його інноваційна сутність. Незважені інноваційні рішення містять ризики аграрних криз і катастроф. Існує також ризик проявів негативів егоїзму підприємців (надмірний тиск на людину і екологію, зниження якості продукції). Для приведення таких ризиків до суспільно-прийняттого рівня держава має здійснювати регулювання діяльності аграрних підприємців, у процесі якого стає доцільним застосування правових і стандартизаційних складових національної системи безпеки і якості. Підприємство може відігравати формоутворюючу роль на галузевому і національному рівні. Але завжди існують ризики як успішності, так і неуспішності таких формоутворень. Держава зацікавлена в тих із них, які забезпечують сталий розвиток територій і вимагають мінімальної підтримки з її боку. Тому для підприємців і держави доцільна система взаємодії, де держава бере на себе частину підприємницьких ризиків, а підприємці у своїй діяльності враховують суспільні інтереси, відображені у програмних документах держави.

Значною перешкодою нормальному розвитку аграрних підприємств стає, по-перше, домінування рослинництва над тваринництвом, по-друге, перевага у рослинницькій галузі тих культур, які за умови порушення оптимальних сівозмін і без дотримання агротехнічних вимог призводять до виснаження ґрунтів з відповідними ризиками і загрозами втрати їх природного потенціалу продуктивності і катастрофічними наслідками.

Система державного регулювання аграрного підприємництва поступово нарощує свій антиризиковий потенціал шляхом запровадження відповідних стратегій, програм і стандартів. Проте розробка і прийняття цих типів документів ніяк не узгоджується. Тобто, як офіційно визнано на рівні держави, існує певний ризик безсистемності та некомплексності розв'язання завдань аграрної реформи. За таких умов необхідно розробляти не окремі антиризикові державні заходи у аграрному секторі економіки, а систему таких заходів, узгоджену із сукупністю чинних стратегій, програм і стандартів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 3 / Резол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – 952 с.
2. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
4. Амбросов В. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ / В.Я. Амбросов, В.М. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 15-22.
5. Майстро С.В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах / С.В. Майстро // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 1.
6. Фугело П.М. Основні аспекти побудови Державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва / П.М. Фугело // Зб. наук. праць ПДАТУ. – 2012. – № 20. – С. 262-267.